

*Кисельов І. О.,**кандидат юридичних наук,**викладач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ЗАПОБІГАННЯ УМИСНИМ ПОСЯГАННЯМ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ: ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено запобіганню умисним посяганням на життя людини в аспекті віктимологічної профілактики. У статті розглядаються основні проблеми визначення місця й ролі жертви в умисних посяганнях на життя людини. Аналізуються типові віктимні ситуації, які призводять до посягання на життя, визначається роль жертви в кожній конкретній ситуації. Пропонуються чітко визначені заходи віктимологічної профілактики залежно від конкретних ситуацій та особливостей поведінки злочинця. Обґрунтовується виключне значення віктимологічної профілактики умисних посягань на життя людини в сучасних умовах.

Ключові слова: віктимологічна профілактика, умисне вбивство, профілактика умисних вбивств, заходи віктимологічної профілактики.

Постановка проблеми. На сьогодні в усіх розвинутих країнах світу життя традиційно вважається найвищою цінністю й охороняється державою. Аналогічно на законодавчому рівні це питання вирішується в Україні. Зокрема, у Конституції України чітко визначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [5]. На жаль, як показує практика, для переважної кількості осіб, які вчинюють умисні посягання на життя людини, саме життя насправді не становить ніякої цінності не те щоб на рівні декларування в Основному законі держави, а й на рівні фізичному, безпосередньому.

Поряд із цим, не можна оминути увагою той факт, що роками переважна більшість досліджень, спрямованих на вивчення й запобігання умисних вбивств і заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю людини, ґрунтувалась, так би мовити, на майже на виключній (або по іншому – провідній, основній тощо) вині злочинця. Сама жертва таких посягань, найчастіше, залишалась у «тіні», поза увагою, а у кращому випадку проводились поодинокі спроби досліджень, результати яких переконливо свідчили, що жертва злочину відіграє безпосередньо дуже важливу роль в окремих посяганнях на життя та здоров'я. У цілому, такий підхід навряд чи можна вважати правильним, адже результати проведених нами досліджень показують, що сьогодні, майже у 66% випадків жертва умисного вбивства так чи інакше спровокувала посягання відносно себе. Такі результати створюють необхідність замислитись над розробленням спеціальної системи віктимологічної профілактики, яка, очевидно, за певних умов, матиме відчутний позитивний ефект і дозволить суттєво знизити загальну кількість умисних посягань на життя людини в Україні.

Проблеми запобігання умисним посяганням на життя людини прийнято вважати достатньо розробленими у кримінологічній літературі. Значний внесок для цього зроблено у працях таких відомих вчених, як А.І. Аванесов, Ю.М. Антонян, В.В. Голіна, І. М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський та ін. Крім того, протягом останніх десятиліть в Україні, окресленому питанню присвячена достатньо велика кількість дисертаційних досліджень і праць,

таких учених, як С.Д. Бережний, М.Ю. Валуїська, Г.О. Ганова, Б.М. Головкін, Н.А. Дідківська, А.О. Драгоненко, О.І. Зазимко, А.З. Керімов, М.П. Короленко, О.М. Лупіносова, В.М. Мамчур, Л.А. Остапенко, Н.М. Плисюк, О.Л. Старко, О.Б. Шигонін та ін.

Разом із цим, лише поодинокі роботи присвячені питанням запобігання умисним посяганням на життя людини навіть у загальному вигляді, в той час як віктимологічна профілактика майже повністю залишається поза увагою вчених. Дана стаття покликана певною мірою заповнити прогалини в цій сфері.

Метою статті є визначення конкретних заходів запобігання умисним посяганням на життя людини віктимологічної спрямованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У кримінологічній літературі «віктимність» розглядається і як «сукупність рис особи» [6, с. 107], і як «об'єктивно притаманна людині здатність» [1, с. 111], однак і в першому, і в другому випадках усі вони зумовлюють високу ймовірність стати об'єктом злочинного посягання при певних обставинах. Справедливо зазначається, що віктимна поведінка може бути необережною, ризикованою, провокаційною, об'єктивно небезпечною для самого потерпілого й у результаті чого може сприяти створенню криміногенної ситуації, а в деяких випадках і вчиненню злочину [2, с. 12]. Поряд із цим, існує така точка зору, що в принципі ступінь віктимності будь-якої людини може бути зведений до нуля, і все залежить від того, чи обирає людина найбільш оптимальний варіант поведінки, аби не створювати віктимогенну ситуацію [6, с. 109].

Отже, віктимологічна профілактика умисних вбивств, перш за все, повинна бути спрямована на усунення віктимності особи, а також на запобігання її віктимізації, тобто перетворення на реальну жертву. Мається на увазі необхідність як усунути чи послабити ті риси особи, що перетворюють її в жертву посягання, так і не допустити перетворення особи в жертву злочину тоді, якщо остання такою не була з самого початку.

Традиційно, у науковій літературі розрізняють два рівні віктимологічної профілактики, яка здійснюється відносно потенційних жертв: загальний та індивідуальний. Віктимологічна профілактика на першому спрямована переважним чином на реалізацію виховних заходів, спеціального групового навчання, забезпечення спеціальними заходами захисту громадян, а також і деякі інші. Для другого, індивідуального рівня, увага концентрується на усуненні конкретних віктимних ситуацій.

На нашу думку, загальна віктимологічна профілактика, в аспекті запобігання умисним вбивствам і замахам на них, має бути тісно пов'язана з реалізацією заходів загальносоціального запобіжного характеру, спрямованих на поліпшення побутових умов, проведення правового та морального виховання населення, організацію проведення дозвілля. Проведення таких заходів на загальному, державному, рівні може значною мірою сприяти зниженню рівня загальної віктимності потенційних жертв умисних вбивств, адже для сфери насильницької злочинності, особливо некорисливої спрямованості, найчастіше як потен-

ційна жертва, так і майбутній злочинець знаходяться на «однаковому» моральному й культурному рівні. Ефективна реалізація таких заходів однаковою мірою може сприяти як зниженню рівня віктимності жертви, так і зниженню загальної імовірності вчинення умисного посягання на життя.

Однак все інакше з заходами віктимологічної профілактики на індивідуальному рівні. Такі заходи повинні бути розроблені виключно з урахуванням конкретних ситуацій, які мають місце в реальному житті, враховують особливості злочинної поведінки, ситуації злочину й ролі самої жертви. На нашу думку, це вимагає розроблення чітких механізмів мінімізації вірогідності стати жертвою, тобто визначення конкретних обставин, умов, причин та особливостей окремих моделей поведінки, які зводять до мінімуму ймовірність посягання на життя особи.

Серед заходів індивідуальної віктимологічної профілактики пропонуємо виділити такі: 1) віктимологічна профілактика, що проводиться з урахуванням конкретних ситуацій, у яких шляхом аналізу обставин і можливих зв'язків між об'єктами існує можливість виокремити з загалу потенційно «вразливих» осіб – імовірних жертв злочину; 2) віктимологічна профілактика, що проводиться з урахуванням моделі поведінки конкретних осіб, коли аналіз типових моделей поведінки та особливостей їх зв'язків надає можливість виділити коло осіб, які можуть стати потенційними жертвами; 3) віктимологічна профілактика, що проводиться відносно потенційних жертв з урахуванням конкретних видів і типів злочинної поведінки, шляхом виділення підвищених віктимних якостей особи, яка може стати жертвою.

Віктимологічна профілактика, що проводиться з урахуванням конкретних ситуацій, у яких шляхом аналізу обставин та можливих зв'язків між об'єктами існує можливість виокремити з загалу потенційно «вразливих» осіб – імовірних жертв злочину:

1.1. Ситуації, пов'язані з уживанням спиртних напоїв. Однією з найпоширеніших віктимних ситуацій, коли суттєво підвищується вірогідність посягання, є розпиття спиртних напоїв певною категорією осіб. Як зазначають окремі дослідники, хоча вживання алкоголю і наркотичних речовин не може визнаватися безпосередньо причиною вчинення насильницьких злочинів, стан сп'яніння відіграє значну роль у процесі виникнення і протікання відповідного психофізіологічного стану, формування злочинних мотивів, наміру, вибору способу, часу, місця та обставин його реалізації [3, с. 453–454]. А через це, відповідно, і прискорює виникнення криміногенної ситуації в цілому та формування підвищеної віктимності в конкретних осіб.

Тим не менше, особливість, а водночас і складність проведення запобіжних заходів у таких ситуаціях зумовлена тим, що в переважній більшості випадків, до останнього моменту складно спрогнозувати, хто саме буде жертвою, а хто злочинцем. З точки зору віктимологічної профілактики, практично значущими є такі моменти, усунення яких може призвести або до зменшення ризику виникнення такої ситуації взагалі, або до руйнування «зв'язку» між жертвою та злочинцем, що унеможливить саме посягання.

З огляду на це, логічними профілактичними заходами віктимологічної спрямованості є такі: а) неприпустимість вживання алкогольних напоїв у незнайомих чи малознайомих компаніях людей, ігнорування запрошення до вживання від малознайомих чи знайомих осіб; б) при вживанні алкогольних напоїв, дотримання певної міри, навіть з добре знайомими особами; в) уникнення й недопущення сварок та «з'ясування стосунків» під час розпиття спиртних напоїв, навіть з добре знайомими людьми й родичами, якщо раніше між жертвою та такими особами

вже виникали сварки чи бійки; г) неприпустимість залишення наодинці з нетверезими, хоча б і у минулому – агресивними особами, знайомими, навіть у випадку, якщо під час вживання спиртних напоїв конфліктів не було.

1.2. Ситуації, пов'язані з присутністю в певний проміжок часу (найчастіше – з 18 до 24 годин) у місцях, де знаходяться окремі категорії осіб або групи осіб криміногенного типу. Суттєвий профілактичний ефект матиме усунення віктимних ситуацій, які пов'язані з перебуванням окремого контингенту в громадських місцях чи на вулицях в конкретно визначений час доби. Зокрема, проведене дослідження показало, що імовірність стати жертвою посягання суттєво посилюється при знаходженні потенційної жертви у вечірній і нічний час біля закладів, де продаються чи активно вживаються алкогольні напої (іноді – наркотичні речовини). На практиці, часто у вечірній та нічний час з 18 до 24 години вчинюється велика кількість умисних вбивств і замахів, саме на вулицях, а більш конкретно – неподалік магазинів, МАФів, барів, нічних клубів тощо.

Логічною вдається пропозиція «відведення» потенційних жертв від цих небезпечних ситуацій та їх загострення, що, на нашу думку, можна зробити шляхом: а) посилення охорони громадського порядку правоохоронними органами у місцях такого типу; б) роз'яснення пересічним громадянам, про недоцільність без необхідності перебувати в пізній вечірній і нічний час доби на вулиці, особливо у місцях концентрації «підозрілих» чи нетверезих осіб; в) уникненням спілкування з незнайомими кампаніями людей та окремими особами з їх числа навіть неподалік людних місць чи безпосередньо в таких місцях; г) роз'ясненням необхідності негайного залишення місць концентрації «підозрілих» чи сп'янілих осіб і негайного звернення до правоохоронних органів чи до громадян у разі початку конфлікту чи безпосередньо перед його початком, коли його настання вже очевидно; д) роз'яснення неприпустимості «з'ясування відносин», захисту честі, гідності та будь-яких інших власних чи сторонніх інтересів з окремими особами чи з усіма членами незнайомих груп, кампаній тощо.

Віктимологічна профілактика, що проводиться з урахуванням моделі поведінки осіб, у разі, коли аналіз типових моделей поведінки й особливостей їх зв'язків надає можливість виділити коло осіб, які можуть стати потенційними жертвами:

2.1. Ревнощі. Активна віктимологічна профілактика повинна проводитись з особами (найчастіше – жінками), які мають ризик стати жертвою насильства на підставі ревнощів одного з подружжя або співмешканця (чи співмешканки). Приблизно 9% умисних убивств вчинюються через ревнощі, що свідчить як про актуальність віктимологічної профілактики в цьому напрямі, так і про її значний обсяг. Не зважаючи на те, що, на перший погляд, здійснення профілактики до такої категорії потенційних жертв вдається маловірогідною, на практиці її реалізація вдається цілком реальною.

У переважній більшості випадків, ревнощі виявляються та знаходять свій «вихід» не в той момент, коли безпосередньо вчинюється вбивство чи замах на нього. Особа, яка ревнує когось, частіше за все, систематично й відкрито до інших виказує свої почуття, які при цьому можуть супроводжуватись і нанесенням образ чи навіть тілесних ушкоджень або побоїв. Такі почуття поступово накопичуються й навіть при їх систематичному «виході», який може завершитися сваркою чи бійкою, загальною «ревнивий стан» кривдника лише поглиблюється, що врешті-решт може призвести до ексцесу у вигляді вже не тілесних ушкоджень, а умисного вбивства в стані сильного душевного хвилювання чи тимчасового затьмарення свідомості на фоні ревнощів. Для недопущення чи послаблення віктимно-

го рівня потенційної жертви необхідно таке: а) послабити чи взагалі усунути з «поля зору» особи, яка ревнує всі можливості й обставини, що призводять до виникнення ревнощів; б) потенційні жертви не вступати в дискусію, не вдаватись до агресивного доведення безпідставності звинувачень; в) у жодному разі не насміхатись і не глузувати над особою, яка виказує ревнощі; г) не намагатись умисно розпалити почуття ревності, або навмисно його підсилити, чи переконувати особу, яка виказує ревнощі, що потенційна жертва «все одно буде робити по-своєму»; д) у випадках загострення конфлікту на ґрунті ревнощів негайно звертатись до дільничних інспекторів міліції, кризових центрів та інших спеціалізованих установ і працівників тощо.

2.2. Аномалії психіки та розуму та 2.3. Особи, які зловживають спиртним. Потенційними жертвами вбивства чи замаху є ті особи, які перебувають у контакті з особами, які мають розумові та психічні аномалії. У наукових джерелах свого часу наводились різні точки зору стосовно загальної кількості осіб з такими аномаліями серед загальної кількості умисних вбивць. Так, за даними О.О. Ходимчук, серед осіб, які були засуджені за вбивство, 36% мають різного характеру психічні аномалії [7, с. 9]. Результати дослідження, проведені М.М. Книгою, показують, що наявність того чи іншого розладу було діагностовано майже у 88% випадках [4, с. 470]. Погоджуючись з отриманими даними, слід все ж таки акцентувати увагу на тому, що проведене нами дослідження виявило, що найбільш яскраво виражені аномалії розумового або психічного характеру простежуються приблизно у 9% осіб, які вчинили вбивство або замах на нього. Тим не менше, навіть такий показник свідчить про наявність чіткої закономірності й зумовлює необхідність здійснення віктимологічної профілактики щодо оточуючих таких людей осіб, які є потенційними жертвами. Система заходів віктимологічної профілактики в даному випадку повинна тісно бути пов'язана з тими заходами, які необхідно вживати відносно потенційних жертв, які контактують з особами, котрі постійно зловживають алкогольними напоями.

Зменшити рівень віктимності потенційної жертви вбачається можливим, шляхом: а) уникнення спільного вживання з такими особами спиртних напоїв; б) шляхом мінімізації контактів і спілкування з такими особами; в) шляхом постановки таких осіб на спеціалізований облік та проведення низки заходів медичного характеру; г) шляхом уникнення будь-яких суперечок з такими особами потенційній жертві.

2.3. Насильники в сім'ї, сусіди. Окрему категорію потенційних жертв умисних вбивств становлять особи, які потерпають від насильства в сімейній сфері. Заходи віктимологічної профілактики мають у цьому випадку бути спрямовані на таке: а) надання гласності всім скоєним випадкам насильства та особам-насильникам перед знайомими, сусідами, товаришами по роботі; б) активна співпраця осіб, які потерпають від насильства в сім'ї, з дільничними інспекторами, кризовими центрами, неурядовими організаціями, що надають допомогу жертвам насильства в сім'ї; в) недопустимість залишення наодинці з особами, котрі чинять насильство під час загострення конфліктів, уникнення «з'ясування стосунків» без сторонньої підтримки.

2.4. Раніше засуджені особи. Вірогідність стати жертвою умисного вбивства завищена також і в тих, хто так чи інакше пов'язаний з особами, які раніше вже відбували покарання в місцях позбавлення волі. Слід акцентувати увагу на тому, що майже 40% осіб, які були останніми роками засуджені за умисні вбивства чи замах на нього, раніше притягались до кримінальної відповідальності, зокрема, з них у 17% судимості не було в силу ст. 89 КК України, а 23% мали судимість на момент вчинення посягання. Наголосити треба й на тому, що переважно підвищу-

ється віктимність тих осіб, які безпосередньо взаємодіють з особами, котрі раніше були засуджені за тяжкі тілесні ушкодження, умисні вбивства, а також з тими, хто має дві чи більше судимості за злочини проти власності, у тому числі і крадіжки.

Основними заходами віктимологічної профілактики, на нашу думку, можуть бути такі: а) підтримання стосунків з такими особами лише на офіційному рівні, бажаніше протягом дня; б) ухиленні від вживання спиртних напоїв разом з такими особами та проведення з ними дозвілля; в) неприпустимості вступу в конфлікти й особливо у бійки з такими особами, останні на практиці найчастіше закінчуються посяганням на життя.

2.5. Особи, у яких сформувались тривалі відносини неприязні. Профілактичний вплив на потенційних жертв умисного вбивства за наявності відомостей про тривалі відносини неприязні наразі є необхідним. Не менш як 17% учинених останніми роками умисних вбивств відбулись саме через наявність між певними суб'єктами тривалих неприязних відносин. Такі відносини виникають, як правило, задовго до того, як учинюється саме посягання, а тому при правильно організованій запобіжній діяльності існує реальна можливість майже безпомилково визначити, хто ж саме може стати жертвою, а хто злочинцем.

Заходами, які значною мірою можуть знизити рівень віктимності жертви від конкретних осіб можуть бути такі: а) уникнення особистих зайвих контактів і спілкування з особами, з якими склались відносини неприязні; б) уникнення спільного перебування з такими особами разом із іншими, у компанії, на святах чи інших заходах; в) неприпустимість спільного вживання алкогольних напоїв з такими особами; г) здійснення профілактичних бесід і відвідувань потенційних злочинців за заявами можливих жертв посягання.

2.6. Особи, які погрожують розправою. При конкретизації запобіжних заходів віктимологічної спрямованості, останнім часом слід враховувати ті, що покликані забезпечити належний захист потенційним жертвам від осіб, які погрожують розправою, чи виказують намір на вчинення умисного вбивства, чи нанесення тяжкої шкоди здоров'ю. Так, дослідження показало, що приблизно 6% випадків з усього загалу характеризуються такою ситуацією, яка передують злочину, коли злочинцем виказувались погрози завдання шкоди чи вчинення умисного вбивства. Проте злочин все ж таки було вчинено як через низький і неналежний рівень реагування правоохоронних органів на такі повідомлення та події, так і через власну бездіяльність жертви.

З огляду на це, заходи віктимологічної профілактики в цьому напрямі повинні бути спрямовані перш за все на таке: а) надання особі, на адресу якої висловлюються погрози, належного захисту; б) роз'яснення громадянами та потенційним жертвам, які звертаються за допомогою порядку й особливостей повідомлення щодо таких фактів, уточнення компетентних органів та осіб, які можуть допомогти; в) уникнення контакту з потенційним кривдником до моменту вирішення питання по суті.

Віктимологічна профілактика, що проводиться відносно потенційних жертв з урахуванням конкретних видів і типів злочинної поведінки, шляхом виділення підвищених віктимних якостей особи, яка може стати жертвою:

3.1. Особи, що ведуть аморальний спосіб життя тривалий час. Завищену, поряд із іншими, вірогідність стати жертвою умисного вбивства мають особи, які ведуть аморальний та паразитичний спосіб життя. Такі особи найчастіше спілкуються з контингентом такої ж спрямованості. Це, у свою чергу, на практиці рано чи пізно призводить до конфлікту інтересів учасників такої соціальної групи (яка веде аморальний чи паразитичний спосіб життя). Ескалація ж такого конфлікту виражається або в тілесних ушкодженнях тяжкого характеру, або в умисному

посяганні на життя. Жертвами умисного вбивства в даному випадку будуть саме ті особи, які, ведучи аморальний або паразитичний спосіб життя, серед інших учасників такої групи є найслабкішими й найзалежнішими.

Наприклад, якщо це родина, з якої всі учасники зловживають спиртним, ніде не працюють, ведуть паразитичний спосіб життя, то потенційними жертвами є жінка (дружина, співмешканка) чи малолітні діти. Якщо в такій родині діти вже достатньо дорослі, чоловічої статі, та також активно вживають алкогольні напої (навіть разом із родиною), то потенційною жертвою є вже не жінка, а чоловік (батько). Тобто, та особа, яка буде менш захищеною порівняно з потенційним злочинцем.

Слід сказати, що наявність аморального чи паразитичного способу життя не можна констатувати через короткий проміжок часу. На практиці, такі невеликі соціальні групи й особи характеризуються аморальністю та паразитизмом протягом місяців, а то й років; через це здійснення віктимологічної профілактики (а разом із нею – і спеціально-кримінологічної щодо потенційного злочинця) здається цілком реальним. Основні заходи, спрямовані на зниження рівня віктимності жертви, у цьому випадку повинні бути сконцентровані на такому: а) роз'ясненні потенційно-небезпечного положення жертви; б) схилення потенційної жертви до припинення ведення аморального чи паразитичного образу життя; в) оперативний контроль за потенційними жертвами та швидке реагування на їх звернення; г) профілактично-роз'яснювальна робота з особами, що можуть посягнути на жертву.

3.2. Родинні дебошири, які не були помічені за нанесенням тяжких тілесних ушкоджень. Вірогідність стати не лише злочинцем, а й жертвою є в осіб, які постійно вчинюють сварки та «з'ясування відносин» у сімейному колі. Особливою ознакою, яка дозволяє, на нашу думку, певним чином відрізнити насильників-жертв і насильників-злочинців, що чинять насильство відносно окремих членів родини, є наслідки їх «діяльності». У переважній більшості випадків, особи, які були причетні до нанесення тяжких тілесних ушкоджень та посягань на життя – мають «знижену» вірогідність стати жертвою, та «завищену» – стати злочинцем.

Однак особи, які в силу конкретних обставин (зловживання спиртним, наявності невдоволеності, загальної конфліктності) чинять насильство в сім'ї, але не вдаються до небезпечного насильства, за певних обставин, навпаки, скоріше самі можуть стати ситуативною жертвою. Часто «відповіддю» на чергове протизаконне насильство є раптове, афективне посягання на життя. У даному випадку нами розглядаються такі ситуації, коли насильство має систематичний характер, а не є разовим актом.

3.3. Особи, які зловживають спиртними напоями. Як уже було зазначено, особи, які зловживають спиртними напоями, крім підвищеної імовірності стати злочинцем, мають ще й підвищену імовірність стати жертвою умисного вбивства. Така особливість, як і та, що стосується насильства, про яке було зазначено вище, є наявною через те, що в призмі конфлікту, у сукупності до інших особистісних якостей людини, стан сп'яніння остаточно розподіляє «ролі» злочинець-жертва.

Тому, віктимологічна профілактика в даному напрямі повинна спрямовуватись на мінімізацію вживання потенційною жертвою алкогольних напоїв, проведення за необхідності лікування й реабілітації осіб, що зловживають алкогольними напоями, а також на недопущення присутності таких осіб у компанії «потенційних» злочинців, перебування в колі спілкування яких значно підвищує ризик виникнення конфлікту та умисного вбивства як його розв'язання.

3.4. Жертви побутового, дозвільного й сімейного насильства. Особи, які є жертвами побутового, дозвільного й сімейного насильства цілком логічно мають завищену ймовірність стати жертвою умисного вбивства чи замаху на нього. Слід сказати, що неналежне реагування на погрози вбивством чи розправою відносно жертви злочину має місце, на нашу думку, як на рівні звернень громадян, так і на рівні судового розгляду. Так, В.В. Шаблистим при дослідженні проблематики призначення покарання за погрозу вбивством було виявлено, що найчастіше суди призначають особі, визнаною винною у вчиненні погрози вбивством, обмеження волі на строк один чи два роки, проте застосовують положення ст. 75 КК України та звільняють осіб від відбування покарання з випробувальним строком (82%) [8, с. 13].

Це передусім свідчить про те, що з п'яти притягнутих до відповідальності осіб чотири після вироку суду мають реальну можливість (при бажанні) цілком реально втілити в життя вказану раніше погрозу. На жаль, низький моральний та опосередкований освітній рівень названої категорії осіб не надає підстав стовідсотково розраховувати на те, що страх перед можливим, більш суворим покаранням утримає їх від вчинення більш тяжкого злочину, від реалізації вказаних раніше у бік потенційної жертви погроз.

Враховуючи викладене, основними заходами віктимологічної профілактики до названої категорії осіб, на нашу думку, мають бути такі, що спрямовані на надання належного захисту жертв насильства й погроз: а) стовідсоткове реагування на заяви такої категорії; б) винесення офіційних документів про неприпустимість насильства в сім'ї кривдникові; в) надання гласності випадкам насильства тощо.

3.5. Особи, які характеризуються заможністю чи наявністю матеріальних благ у значному розмірі. Особи, які володіють матеріальними цінностями та не дбають про належний захист по праву можуть ризикувати більше, ніж інші, стати жертвою умисного вбивства чи замаху на нього. І хоча кількість таких злочинів з усього загалу відносно невелика – близько 9%, наявність матеріального статку в поєднанні з іншими особистісними ознаками людини може підвищити ймовірність стати жертвою умисного вбивства.

Завищену вірогідність мають особи цієї групи, які на додачу до статку характеризуються тим, що проживають окремо, похилим віком або незадовільним станом здоров'я. Слід зауважити, що останні можуть і не мати великої кількості грошей, заощаджень чи дорогоцінних металів тощо. Достатньо, щоб такі особи «виділялись» заможністю від інших членів невеликої соціальної групи – району, селища, села, під'їзду чи будинку (багатоквартирного), і про таку диференціацію було відомо широкому загалу.

З точки зору віктимологічної профілактики, таким особам можливо зменшити ступінь віктимності шляхом: а) приховування факту наявності грошей, заощаджень тощо; б) посилення охорони майна та власного життя в ситуаціях, де ризик зростає; в) віддання пріоритету життю та здоров'ю, а не майну при посяганні.

Такі заходи повинні бути добре роз'яснені потенційній жертві. Найголовніша особливість полягає в тому, що при погрозі чи вимозі передачі майна (наприклад, при грабежі чи розбої) в жодному разі не можна чинити відчайдушний опір, треба віддавати перевагу найбільшій цінності – життю. Крім того, особам, які безпосередньо пов'язані з великими сумами коштів необхідно створювати належний захист, передбачати й запобігати можливим ризикованим моментам, наприклад, при переміщенні великих сум з одного місця до іншого.

Висновки. Підбиваючи підсумки, доцільно зазначити, що виктимологічна профілактика як у загальному своєму вигляді, так і у випадках умисних посягань на життя людини є потужним засобом, який дозволяє у стислий термін досягти позитивних зрушень, здійснити реальний вплив на злочинність, відвернути значну кількість небезпечних і невідворотних за наслідками посягань. Водночас проведені нами дослідження показують, що на сьогодні основна проблема застосування профілактичних заходів такого характеру полягає не в тому, що суб'єкти, які їх здійснюють, не зацікавлені та не вмотивовані на здійснення такої діяльності, а в тому, що самі жертви не лише не усвідомлюють свого становища, а й при роз'ясненні їх положення відверто не бажають щось змінювати.

Про це свідчить, перш за все, той факт, що більше ніж у 50% випадків, з усіх проаналізованих нами, і родичі, і знайомі майбутніх жертв (і тим паче – сама жертва!) знають тривалий проміжок часу про виктимність і її подальше поглиблення, однак фактично не вживають жодних заходів для відвернення потенційно небезпечних наслідків. Отже, жертва умисного вбивства у значній кількості випадків, так би мовити, сама сприяє власній виктимізації і своїми діями (умисними чи необережними) часто лише пришвидшує момент посягання.

Література:

1. Александров Ю.В. Криминологія : [курс лекцій] / Ю.В. Александров, А.П. Гель, Г.С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – 295 с.
2. Джужа О.М. Проблеми потерпілого від злочину (криминологічний та психологічний аспекти) : [навчальний посібник] / О.М. Джужа, Є.М. Моїсєєв. – К. : УАВС, 1994. – 51 с.
3. Кашкаров О.О. Алкоголізм та наркоманія як фактор детермінації вбивств з сексуальних мотивів / О.О. Кашкаров, О.Б. Шигонін // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 453–457. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2010-4/10koozcm.pdf>.
4. Книга М.М. Значення психічних розладів осіб, які вчинили умисні вбивства з кваліфікуючими ознаками / М.М. Книга // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Запоріжжя, 2011. – Вип. № 4. – С. 468–476.
5. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141, зі змінами та доповненнями.
6. Иванов Ю.Ф. Криминологія : [навчальний посібник] / Ю.Ф. Иванов., О.М. Джужа. – К., 2006. – 264 с.

7. Ходимчук О.О. Насильницька злочинність осіб з психічними аномаліями та її запобігання : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.О. Ходимчук; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 18 с.
8. Шаблістий В.В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.В. Шаблістий. – Дніпропетровськ : Б.в., 2010. – 20 с.

Киселёв И. А. Предупреждение умышленных посягательств на жизнь человека: виктимологический аспект

Аннотация. Статья посвящена предотвращению умышленных посягательств на жизнь человека в аспекте виктимологической профилактики. В статье рассматриваются основные проблемы, касающиеся определения места и роли жертвы в умышленных посягательствах на жизнь человека. Анализируются типичные виктимные ситуации, которые приводят к посягательству на жизнь человека, определяется роль жертвы в каждой конкретной виктимной ситуации. Предлагаются четко определенные меры виктимологической профилактики в зависимости от конкретных ситуаций и особенностей поведения преступника. Обосновывается исключительное значение виктимологической профилактики умышленных посягательств на жизнь человека в современных условиях.

Ключевые слова: виктимологическая профилактика, умышленное убийство, профилактика умышленных убийств, меры виктимологической профилактики.

Kiselev I. Prevention intentional assault on human life: victimological aspect

Summary. The article is dedicated to the prevention of deliberate attempt on the life of man in terms of victimological prevention. The article deals with the main problems the place and role of the victim of intentional assault on human life. The most typical victimization situations that lead to attacks on life, defines the role of the victim in each situation. Offered clearly defined measures victimological prevention, depending on the specific situation and the behavior of the offender. Substantiated exceptional value victimological prevention of deliberate assault on human life in the modern world.

Key words: victimological prevention, murder, murders prevention, prevention measures victimological.